

Найголовніше – налагодити й тримати зворотний зв'язок із учнями, супроводжувати й спрямовувати їх навчання, активно використовуючи сучасні онлайн-сервіси – як допомогу, а не самоціль.

Завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям творчий учитель має можливість самостійно створювати необхідний інформаційно-візуальний контент до онлайн-уроку, враховуючи вікові особливості учнів і їхні мистецькі уподобання, мету і завдання курсу та власне бачення розкриття теми учням. Вміле використання вчителем онлайн-сервісів на різних етапах уроку музичного мистецтва, приклад якого наведено у статті, розуміння їхньої доцільності та ефективності дозволяють не тільки підвищити рівень знань, компетентності учнів, а й сприяти розкриттю творчого потенціалу, музичних здібностей, образно-асоціативного, критичного мислення та формуванню ціннісних орієнтирів у мистецькій діяльності. Наголошуємо на доцільному й умілому використанні цифрових інструментів, від чого залежить бажаний результат, адже саме онлайн-сервіси вносять у сучасний урок ту «родзинку», робить його ефективним (мистецьке спілкування, розроблені учнями мистецькі «продукти» – музично-рухові чи ритмічні імпровізації, виконання пісень та ін.), цікавим і емоційно-привабливим, заохочує школярів пізнавати мистецтво самостійно, у групі однолітків, спільно з вчителем.

Перспективи подальшого науково-методичного пошуку вирішення даної проблеми вбачаємо в апробації нових освітніх онлайн-сервісів на різних етапах уроку музичного мистецтва. Також сподіваємося, що матеріал статті стимулюватиме вчителів до пошуку нових ідей для підвищення ефективності дистанційного уроку музичного мистецтва засобами цифрових технологій в умовах упровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

- Боднарчук Л. С. Навчаємо мистецтва у дистанційному форматі. *Мистецтво та освіта*. 2021. № 2 (100). С. 24–31.
- Волкова О. Б. Використання Інтернет-сервісу LearningApps на уроках інформатики в початковій школі: збірник вправ [Електронний ресурс] / О. Б. Волкова, Л. Ю. Бількевич. Біла Церква : БЗШ І–ІІІ ступенів. № 5. 2018. 67 с. URL: <https://cutt.ly/5Q2nzdz0>

3. Гумінська О. О. Уроки музики в загальноосвітній школі: метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 102 с.

4. Дубовий З. С. Методика формування самостійності майбутніх учителів музики у процесі дистанційного навчання. *Інноваційна педагогіка*. Одеса : ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2019. Вип. 11. Т. 1. С. 131–136.

5. Зубарева О. Застосування дистанційної форми навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» в загальноосвітній школі [Електронний ресурс]. *Наукове електронне видання «Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти педагога»*. 2020. URL: <http://pptma.dn.ua/index.php/files/150/13-2020/94/2Zubareva13-25.pdf>

6. Лотоцька А., Пасічник О. Організація дистанційного навчання в школі: методичні рекомендації [Електронний ресурс]. 2020. С. 19. URL: <https://cutt.ly/AQ2nQqL>

7. Моторна О. С. Мистецтво дистанційно: втрачені можливості ... чи нові перспективи? *Мистецтво та освіта*. 2020. № 3 (97). С. 13–20.

8. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 640 с.

References:

- Bodnariuk, L. S. (2021). Navchajemo mystetstva u dystantsiinomu formati [Teaching art in a distance format]. *Mystetstvo ta osvita [Art and Education]*, 2 (100), 24–31.
- Volkova, O. B., & Bilkevych, L. Yu. (2018). Vykorystannya Internet-servisu LearningApps na urokakh informatyki v pochatkovii shkoli [Using the Internet service LearningApps at computer science lessons in primary school]. Retrieved from <https://cutt.ly/5Q2nzdz0>
- Huminska, O.O. (2007). Uroky muzyky v zahalnoosvitnii shkoli [Music lessons in secondary school]. Ternopil: Navchalna knyha-Bogdan.
- Dubovy, Z. S. (2019). Metodyka formuvannya samostiynosti maibutnik uchyteliv muzyky u protsesi dystantsiinoho navchannia [Methods of forming the independence of future music teachers in the process of distance learning]. *Innovatsiina pedahohika: nauk. zhurnal*, 11 (1), 131–136.
- Zubareva, O. (2020). Zastosuvannya dystantsiinoy formy navchannia intehrovanooho kursu «Mystetstvo» v zahalnoosvitnii shkoli [Application of distance learning of the integrated course "Art" in secondary school]. *Naukove elektronne vydannia «Profesionalizm pedahoha: teoretychni i metodychni aspekty pedahoha»*. Retrieved from <http://pptma.dn.ua/index.php/files/150/13-2020/94/2Zubareva13-25.pdf>
- Lototska, A., & Pasichnyk, O. (2020). Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia v shkoli [Organization of distance learning at school]. Retrieved from <https://cutt.ly/AQ2nQqL>
- Motorna, O.S. (2020). Mystetstvo dystantsiino: vtracheni mozhlyvosti ... chy novi perspektyvy? [Art in distance: Lost opportunities...or new prospects?]. *Mystetstvo ta osvita [Art and Education]*, 3 (97), 13–20.
- Rostovskyi, O. Ya. (2011). Teoriia i metodyka muzychnoi osvity [Theory and methods of music education]. Ternopil: Navchalna knyha – Bogdan.

Terpimova Vitaliia Mykhailivna, Music Teacher of Energodar Secondary School №7, Consultant of the Center for Professional Development of Teachers, Energodar, Zaporizhzhia region; vitaliya.terpimova@gmail.com; https://orcid.org/0000-0001-5534-2313

Using online information services at music lessons in 5-7th grades

The article is devoted to the up-to-date problem of using online services in the conditions of distance and blended learning at music lessons. The description of platforms and web services for organization of online lessons is given. Certain information online services (ZOOM, Google Meet, YouTube, Kahoot, Jambord, Google Forms, WordArt, YouTube, Google Slides), their specifics and expediency of using at different stages of music lesson are presented. It was found that due to information and communication technologies, educators have the opportunity to create the necessary didactic content for the online lesson, taking into account age-related characteristics of students, their preferences and their own vision of the lesson.

The content of the article is based on the author's pedagogical experience: a technological map of a distance music lesson in 6th grade "Rondo invites to the circle" is presented, which demonstrates how to use various information services and their sequence. In distance lesson, special attention is paid to the students' practical, cognitive and creative activities. During this lessons students develop their ability to transform artistic knowledge and use the experience gained in educational practice.

It is noted that the teacher's skilful using online services at different stages of music lessons, understanding their rationale and effectiveness allows not only to increase students' knowledge, but also contributes to development of their emotional sphere, formation of their artistic, associative, critical thinking; creating favourable conditions for production of creative ideas, the realization of their own creative needs in artistic activities.

The prospects for further research are outlined as the following: testing new educational online services at different stages of music lessons and searching for new ideas to increase the effectiveness of distance music lessons by means of digital technologies in the implementation of the new State Standard of Basic Secondary Education.

Key words: music lesson, online educational services, distance and blended learning, structure of music lesson, 5-7th grades.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2021 р.

Висвітлюється опанування учнями третіх класів теми «Портрет як жанр образотворчого мистецтва» за освітньою програмою «Світ чекає крилатих» у межах інтегрованого предмета «Арт-технології та інформатика» (концентр «Образотворче мистецтво»). Розглядаються етапи роботи з третьокласниками: проведення учнями аналізу частин обличчя людини; аналіз-інтерпретація картин художників-портретистів; ознайомлення з пропорціями обличчя людини, специфікою зображення плечового та погрудного портретів. Представлені методичні поради щодо послідовності зображення портрета та педагогічний малюнок на допомогу школярам.

Ключові слова: портрет, послідовність зображення портрета, аналіз-інтерпретація картини, педагогічний малюнок, плечовий портрет, погрудний портрет, фантастичний портрет.

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2021-3\(101\)-24-30](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2021-3(101)-24-30)
 УДК 75.04 : 7.041.5 : [057.87 : 373.3]

Кондратова Вікторія Вадимівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», м. Кропивницький, Україна; vika_v77@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-0045-7775>

ОСОБЛИВОСТІ ЗОБРАЖЕННЯ ПОРТРЕТА УЧНЯМИ ТРЕТІХ КЛАСІВ

Метою початкової освіти, відповідно до концепції «Нова українська школа» та Державного стандарту початкової освіти, є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості [1; 2].

Державний стандарт передбачає організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегрованій основі та з переважанням ігрових методів у першому циклі (1–2 класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3–4 класи). Вимоги до обов'язкових результатів навчання визначаються з урахуванням компетентнісного підходу [2].

Мистецька освітня галузь, відповідно до Державного стандарту початкової освіти, має на меті формування культурної та інших компетентностей, цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті, поваги до національної та світової мистецької спадщини [2].

На основі Державного стандарту початкової освіти розроблені Типові освітні програми, що містять вимоги до учнів за освітніми галузями, зокрема «Мистецтво». Передбачено, що в по-

чатковій школі учні опануватимуть такий портретний жанр образотворчого мистецтва. Так, за Типовою освітньою програмою для 3–4 класів, розробленою під керівництвом Савченко О. Я., у 3 класі учні знайомляться з портретом, а в 4 класі – з особливостями використання різних засобів образотворчої виразності для створення образів у жанрі портрета, передають характерні особливості жіночого, чоловічого, дитячого образів, професії через одяг та зовнішні ознаки. За Типовою освітньою програмою для 3–4 класів, розробленою під керівництвом Шияна Р. Б., у 3–4 класах школярі вивчають цей жанр – самостійно створюють просту композицію, враховуючи основні пропорції зображуваних об'єктів та добираючи відповідні засоби та способи [3; 4].

За освітньою програмою «Світ чекає крилатих» (науковий керівник Цимбалару А. Д., лист ДСЯО від 22.09.2020 №01/01-23/1115) з інтегрованого предмета «Арт-технології та інформатика» (концентр «Образотворче мистецтво») портрет теж вивчається в 3–4 класах. У 3 класі учні пізнають різновиди портрета (автопортрет; плечовий, погрудний, поясний, поколінний портрети; однофігурний, парний, багатфігурний портрети; сімейний портрет; історичний портрет; фантастичний портрет) та малюють автопортрет або плечовий портрет матусі; погрудний портрет

козака Мамає, який відповідає опису зовнішності козака Мамає в легенді на сторінці з предмета «Українська мова» посібника-журналу; портрет Осені. У 4 класі учні дізнаються про такі види портрета: парадний, камерний, історичний, портрет-картина, портрет-прогулянка, костюмований портрет – та малюють людину на повний зріст. Отже, учні 3–4 класів ширше ознайомлюються із портретним жанром та розвивають свої уміння зображення портретів з натури, по пам'яті, за уявою та створення фантастичних образів.

Розглядаючи тему портрета в початковій школі, потрібно пам'ятати, що форма голови людини надзвичайно складна й різноманітна. У кожній людини є індивідуальні особливості в будові черепа і рисах обличчя. Але загальна форма голови має однакову для всіх закономірність будови. Вивчаючи закономірності будови форми голови, співвідношення частин обличчя і особливостей зображення портрета на площині паперу, школярі оволодівають методами аналізу і зображення портрета. Для цього необхідно удосконалювати навички створення портрета, а тому на вивчення цієї теми потрібно відводити декілька занять. Різні аспекти методики викладання образотворчого мистецтва в початкових класах, зокрема і в контексті теми статті, розглядали О. Калініченко (шляхи активізації творчого самовираження учнів на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі), В. Власова (вивчення основ композиції, зображення групового портрета, творчі завдання з формування естетичного ставлення молодших школярів до навколишнього світу), Н. Діхтяр (шляхи оволодіння практичними навичками створення народних картин), І. Мужикова (дитячий малюнок, етапи розвитку дитячої образотворчої діяльності, педагогічні умови керівництва дитячим малюванням) [5; 6; 7; 8; 9] та ін.

У чинних підручниках для 3 класу закладів загальної середньої освіти з інтегрованого курсу «Мистецтво» автори пропонують зображати портрети: улюбленого героя з казки «Буратіно» (підручник «Мистецтво», автори Массол Л. М., Гайдамака О. В., Колотило О. М.),

друга/подруги та автопортрет (підручник «Мистецтво», автори Калініченко О.В., Аристова Л. С.), близької людини або друга/подруги (підручник «Мистецтво», автори Рубля Т. Є., Меді Л., Щеглова Т. Л.), емоційний портрет друга/подруги (підручник «Мистецтво», автори Кізілова Г. О., Шулько О. А.), когось із близьких людей (підручник «Мистецтво», автор Кондратова Л.Г.), дівчинки-Весни (підручник «Мистецтво», автор Лобова О. В.), автопортрет (підручник «Мистецтво», автори Стеценко І. Б., Остапенко Г. С.) [10]. Але тільки в чотирьох підручниках з семи зазначених демонструється послідовність зображення портрета, у трьох згадується про пропорції обличчя людини, яких потрібно дотримуватися під час малювання.

Зазвичай учні початкових класів відчують певні труднощі в зображенні портрета, оскільки не знають пропорцій обличчя.

Отже, в теоретичному та практичному аспектах не в повному обсязі висвітлена проблема особливостей зображення портрета на заняттях з образотворчого мистецтва в початкових класах, а тому є актуальною.

Метою статті є висвітлення особливостей розкриття педагогом теми «Портрет як жанр образотворчого мистецтва» учням 3–4 класів закладів загальної середньої освіти (у межах інтегрованого предмета «Арт-технології та інформатика» (концентр «Образотворче мистецтво») за освітньою програмою «Світ чекає крилатих») та надання методичних порад щодо послідовності зображення портрета – з власного педагогічного досвіду.

Особливістю освітньої програми «Світ чекає крилатих» є інтеграція освітнього процесу, здоров'язбережувальне навчання; зменшення кількості навчальних предметів; відсутність важкого шкільного ранця: інноваційний тематичний щотижневий посібник-журнал – 34 випуски по 48 сторінок), інтерактивне навчання на засадах діяльнісного підходу; особистісно орієнтоване навчання; розвивальне навчання; навчання через навчання інших (організація навчання учнями казкових космічних персонажів ласиків);

збалансованість навчального навантаження; розвиток критичного мислення, пам'яті, уваги, пізнавального інтересу, формувальне оцінювання; індивідуальний бокс для кожного учня – комплект дидактичних засобів навчання; для вчителя інноваційне навчально-методичне забезпечення освітнього процесу: цілісний, якісний, сучасний комплекс дидактично-методичного забезпечення роботи команди вчителів певного класу, що відповідає Державному стандарту початкової освіти і побудований за вітчизняною інноваційною технологією 3D-інтеграції, методичний коментар з організації занять та мультимедійний супровід до них [11].

Освітні галузі «Мистецька», «Технологічна» та «Інформатична» реалізуються через інтегрований предмет «Арт-технології та інформатика». Програму цього предмета структуровано за концентрами «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Handmade-мистецтво», а з 2 класу додається концентр «Інформатика». У програмі передбачено варіативність викладання предмета з урахуванням бажання батьків і наявності відповідних умов у закладі освіти. Для варіативного вибору пропонуються концентри-модулі «Мистецтво слова», «Театральне мистецтво», «Хореографія – мистецтво танцю».

Мета інтегрованого предмета «Арт-технології та інформатика» – нормативне забезпечення гармонійного розвитку та виховання особистості дитини засобами мистецтва та технологій, у тому числі інформаційно-комунікаційних для застосування набутого досвіду в навчальних і життєвих ситуаціях та закладання основ її особистісного зростання й опанування предметів мистецької, технологічної та інформатичної освітніх галузей на наступному рівні освіти. Метою концентру «Образотворче мистецтво» є формування культурної та інших компетентностей, цінностей у процесі пізнання світу образотворчого мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті, поваги до національної та світової мистецької спадщини.

Провідними видами діяльності на заняттях образотворчого мистецтва є: пізнання мистецтва, художньо-твор-

ча діяльність, комунікація через мистецтво; учитель з учнями здійснюють: спостереження навколишнього світу, сприймання (аналіз-інтерпретація) творів образотворчого мистецтва, виконання практичного завдання (художньо-творча діяльність). Поступове і системне набуття учнями мистецького досвіду здійснюється в тісному взаємозв'язку цих видів діяльності.

Особливістю занять з образотворчого мистецтва за даною програмою є створення учнями творів мистецтва для практичного використання: подарунків, дидактичний матеріал для використання на інших предметах, для оформлення класу, школи, власної кімнати; з метою покращення настрою тощо.

У 3 класі учні, продовжуючи розвивати свої навички з виконання творчих робіт у різних видах мистецтва, знайомляться з жанрами мистецтва, у тому числі й портретом. Портрет відображає конкретну людину або групу людей і передає індивідуальні особливості людини, риси, властиві тільки їй [12]. Для художника важливо не тільки передати зовнішню схожість, а й зазирнути у внутрішній світ своєї моделі, показати особливості рис її характеру, емоційний стан.

На заняттях з теми «Портрет як жанр образотворчого мистецтва» необхідно сформувати у школяра здатність бачити ту індивідуальну особливість, яка виокремлює людину, робить її особливою, неповторною. Але не менш важливо навчити помічати, чим одна людина схожа на іншу. Основу цього вивчення складають знання конструкції голови людини, її пропорцій, зовнішньої анатомії, знайомство з натурою через наречки та етюди. Через складність цей вид образотворчої діяльності дають школярам у старших класах, коли вони вже мають необхідні знання в роботі з натури. У початковій школі, саме в 3 класі, коли учні вже розуміють поняття частини та мають певні навички утворення частин шляхом ділення цілого, їх доречно ознайомити з особливостями зображення портрета із врахуванням пропорцій обличчя.

Представимо роботу з опанування учнями портретного жанру в 3 класі у вигляді **етапів педагогічної роботи**.

Пропедевтичний етап (учні – вчителі). У 3 класі перш за все потрібно розвивати вміння учнів спостерігати за довколишнім світом, бачити красу та неповторність обличчя людини, знати його пропорції та особливості зображення. З цією метою слід давати *пропедевтичні завдання*: звернути увагу на форму голови, вух, зачіски та деталей обличчя (ніс, очі, брови, підборіддя), колір шкіри, очей, волосся того, кого будуть зображувати.

Метод наочного навчання в образотворчому мистецтві є основоположним, тому наступним етапом є *аналіз-інтерпретація картин* художників-портретистів. Наприклад, за такими запитаннями:

- Хто зображений на картині?
- Який характер у зображеної людини? Чому ти так вважаєш?
- Який настрій у цієї людини?
- Що вона робить?
- Як ти вважаєш, про що вона може думати?

Важливо, щоб учні могли пояснювати свої думки і припущення. Для цього слід використовувати запитання на аргументацію: – Чому ти так вважаєш?

Ще одним *завданням* буде: позначити репродукції картин із зображенням дітей у родинному колі (соціокультурна тема тижня «Я серед людей»). Мета: закріпити знання учнів про твори образотворчого мистецтва, виховувати емоційне ставлення до твору, який розглядається. *Матеріали*: репродукції картин художників портретного жанру: В. Маковський: «Пастушки», М. Пимоненко: «Квіткарка», «Різдвяне ворожіння», «Великдень» та ін. Хід виконання завдання: учні ознайомлюються з багатьма репродукціями картин відомих художників і отримують завдання записати слово, яким можна назвати подані твори образотворчого мистецтва.

Дане завдання розміщено у посібнику-журналі № 5 для 3 класу (автори: Цимбалару А. Д., Пархоменко Н. Є., Бондар І. Ю., Шумейко Ю. М., Котелянець Н. В., Агєєва О. В., Кондратова В. В., Калашнікова О. В., Завалій О. М.) [13, с. 45] (фото 1).

Отже, під час споглядання різних видів портретів, їх аналізу та виконання завдань учні з'ясовують, що портрет

– мальоване, скульптурне або фотографічне зображення людини або групи людей, а також ознайомлюються із видами портретів.

Інформація для учнів:

Залежно від того, яку частину тіла людини вони охоплюють, портрети бувають такими:

- плечовий портрет (Пітер Пауль Рубенс. Портрет доньки);
- погрудний портрет (Роберт Пік-старший. Портрет дівчинки);
- поясний портрет (Тарас Шевченко. Портрет Катерини Абази);
- поколінний портрет (Тарас Шевченко. Портрет невідомої);
- на повний зріст (Огюст Ренуар. Танцівниця).

За кількістю зображених людей на одному полотні виокремлюють такі види:

- однофігурний портрет (зображення однієї людини) (Дмитро Левицький. Портрет О. І. Нелідової);
- парний портрет (зображення двох осіб) (Тарас Шевченко. Портрет Варі й Василька Репніних);
- багатофігурний портрет (зображення більше ніж двох осіб) (Олександр Мурашко. Селянська родина);
- сімейний портрет (Тарас Шевченко. Селянська родина).

Особливими групами портрета є наступні:

- автопортрет (графічний, живописний або скульптурний портрет художника, виконаний ним самим) (Тарас Шевченко. Автопортрет);
- дитячий портрет.

Рухомість жанрових меж портрета дозволяє в одному творі поєднувати його з елементами інших жанрів, наприклад:

1. Познач репродукції картин із зображенням дітей у родинному колі. Запиши слово, яким можна назвати ці твори образотворчого мистецтва.

Фото 1. Сторінка посібника-журналу № 5 із завданням

- фантастичний портрет (портрет вигаданого (уявного) образу) (Надія Старовойтова. Весна).

Поза моделі може бути у трьох ракурсах: у профіль, анфас і три чверті (Ван Дейк. Карл I у трьох ракурсах).

Пропедевтичний етап (вчитель).

Важлива роль у методиці викладання теми «Портрет» відводиться *педагогічному малюнку*, де образотворча діяльність учителя пов'язана з ілюструванням навчального матеріалу, що доповнює усне пояснення, тому наступним етапом роботи над портретом є виконання педагогічного малюнка самим педагогом на аркуші паперу, на дошці чи за мольбертом.

Малюнок на дошці виконують для того, щоб дати учням правильний напрямок для самостійного вирішення завдання побудови образу. Учителю пояснює завдання, супроводжуючи бесіду малюванням, перериваючи малювання зверненням до учнів. У процесі роботи необхідно відходити від дошки на деяку відстань, з тим, щоб перевірити зображене.

У процесі створення педагогічного малюнка учитель ознайомлює дітей із секретами зображення портрета.

Практично-творчий етап. Послідовність побудови зображення.

Школяр:

1) пронумерує послідовність зображення портрета, виконуючи завдання № 3 у посібнику-журналі (13, с. 46) (фото 2);

2) зображує автопортрет або портрет матусі відповідно до встановленої послідовності (фото 3).

Встановлена **послідовність зображення портрета** учнем така:

1. Починає зображення портрета з композиційного розміщення зображення на аркуші паперу. Продумує: малювати плечовий портрет (зображена голова, шия, плечі) або погрудний портрет. Визначившись, малює форму голови, ший, плечі.

2. Проводить лінію симетрії, відносно якої ліва і права частини обличчя будуть однаковими.

3. Розділяє овал по висоті на дві рівні частини. Це буде лінія очей.

4. Відрізок, який лежить на горизонтальній лінії в межах контуру об-

Фото 2. Сторінка посібника-журналу № 3 із завданням № 1

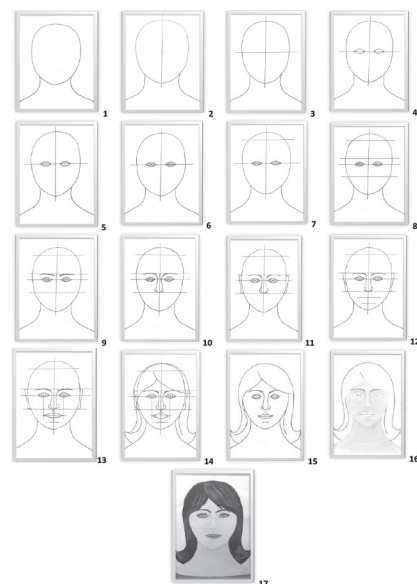

Фото 3. Встановлена послідовність зображення портрета

личчя, за допомогою олівця ділить на 5 рівних частин. У 2-й та 4-й частинах відрізка визначає форму очей. Отже, відстань між очима дорівнює одному оку.

5. Рисує повіки.

6. Рисує зіниці ока.

7. Позначає лінією місце, звідки на голові починає рости волосся.

8. Обличчя розділяє за допомогою олівця на три рівні частини: від волосся до лінії брів, від лінії брів до кінчика носа, від кінчика носа до підборіддя.

9. Рисує брови. Звертає увагу на їхню форму та товщину.

10. Рисує ніс. Щоб правильно його зобразити, бажано спочатку намалювати крапельку (якщо ніс прямий, крапельку малюють вужчу, якщо ніс кривий – крапельку малюють ширшу). Потім на рівні лінії кінчика носа дугоподібними лініями малює ніздрі. Витирає зайві лінії – утвориться ніс.

11. Рисує вуха (верхній край вуха розміщує на лінії брів, нижній – на рівні основи носа).

12. Нижню частину обличчя за допомогою олівця ділить на три рівні частини.

13. На верхній лінії (лінії рота) рисує губи, на нижній – позначає середину підборіддя. Потрібно пам'ятати, якщо від центра очей провести лінії вниз до лінії рота, то визначиться довжина рота.

14. Рисує зачіску. Потрібно пам'ятати, що важливу роль відіграє саме її форма.

15. Витирає зайві лінії.

16. Виконує портрет у кольорі за допомогою гуаші. Підбирає на палітрі потрібний колір обличчя (змішуємо жовтий, червоний, білий або жовтий, коричневий, білий, або жовтогарячий та білий тощо) та прописує його. Шию робить трохи темнішу, ніж обличчя.

17. Підбирає на палітрі колір волосся і прописує його. Промальовує деталі обличчя (ніс, очі, брови, губи), затемнює потрібні частини обличчя (над очима, біля носа, рота, виділяє вилиці тощо).

Виконання роботи може викликати в учнів певні труднощі, тому основна увага під час оцінювання має спрямовуватися на майстерність у переданні настрою. При цьому вчитель звертає увагу учнів на помилки у співвідношенні окремих частин обличчя.

Система оцінювання базується на припущенні, що учень навчається для того, аби потім навчати інших (батьків, однокласників, казкових персонажів – лаксиків). А здатність навчити когось – це найвищий ступінь засвоєння знання чи навички.

Наприкінці заняття учитель пропонує дітям висловитись з приводу того, що цікавого дізнались на занятті, чого навчились, і пояснити все це лаксикам – казковим космічним персонажам.

На наступних заняттях учні закріплюють свої навички, зображуючи погрудний портрет козака Мамаю у графіч-

ній техніці за допомогою кольорових олівців (соціокультурна тема «Мандрую у часі»). Мистецтвознавець Т. Марченко говорить, що центральний образ козака у традиційній народній картині «Козак Мамай» уособлює та ідеалізує все козацтво, ілюструє уявлення людей про народного героя, виразника народних уподобань та прагнень, захисника своєї держави [14]. Це сприяє вихованню в учнів патріотизму, національної гідності, поваги та любові до Батьківщини.

Вчитель повідомляє, що лаксика прочитали легенду про козака Мамаю і хочуть намалювати його портрет за словесним описом. Учитель пропонує школярам допомогти лаксикам та повідомляє, що сьогодні на занятті учні познайомляться з народними зображеннями козака Мамаю та намалюють його портрет. Учні разом з учителем з'ясовують, що найпоширенішим сюжетом народних картин був «Козак Мамай» («Козак бандурист»). Зображували козака Мамаю на полотнах і стінах хат, на дверях і віконницях, на скринях, кахляних грубах і липових колодах вуликів. Очевидно, зображення козака виконувало роль оберегу селянського помешкання. Проте такі картини нерідко прикрашали садиби козацьких старшин і палаці панів.

Козак Мамай втілює риси українського характеру – волелюбність і мужність, миролюбність і надії на краще майбуття.

Учитель пропонує учням прочитати в журналі інформацію про те, яким зображували козака Мамаю. Потім позначити репродукції картин із його зображенням та пояснити свій вибір, виконуючи завдання № 1 посібника-журналу № 6 [15, с. 45] (фото 4).

Наступне завдання для учнів: пригадати легенду про козака Мамаю, яку вони читали, та позначити зображення погрудного портрета, який відповідає опису зовнішності козака Мамаю, завдання № 2 посібника-журналу № 6 [15, с. 45] (фото 5).

Вчитель повідомляє школярам, що образ козака Мамаю люди створювали в різних видах образотворчого мистецтва (живопис, графіка, декоративно-прикладне мистецтво, скульптура) та пропонує учням з'єднати лініями портрети козака Мамаю із назвами видів мистецтв,

1. Прочитай текст. Познач репродукції картин із зображенням козака Мамая. Поясни свій вибір.

На картинах козака Мамая зображували сидічі зі схрещеними ногами, із спокійним виразом обличчя. Обов'язково зображували кобзу – символ співучої душі народу; коня – символ хоробрості; дуб – символ могутності.

Фото 4. Сторінка посібника-журналу № 6 із завданням № 1

2. Познач зображення погрудного портрета, який відповідає опису зовнішнього вигляду козака Мамая у легенді на с. 8.

Фото 5. Сторінка посібника-журналу № 6 із завданням № 2

3. З'єднай лініями портрети козака Мамая із назвами видів мистецтва, засобами яких створено його образ.

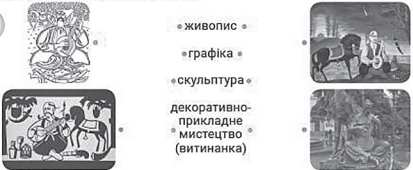

Фото 6. Сторінка посібника-журналу № 6 із завданням № 3

засобами яких створено його образ, виконуючи завдання № 3 посібника-журналу № 6 [15, с. 46] (фото 6).

Далі учитель пропонує учням намалювати козака Мамая за встановленою послідовністю в графічній техніці (кольоровими олівцями), виконуючи завдання № 4 посібника-журналу № 6 [15, с. 46] (фото 7).

На наступному занятті школярі створюють фантастичний портрет Осені за уявою в змішаній техніці (гуаш, осінні листя).

Учні разом з учителем з'ясовують, що портрет Осені може бути виконаний у різних художніх техніках: живописній (гуашшю, аквареллю, олією); графічній (кольоровими олівцями, пастеллю, фломастерами); декоративно-прикладній (аплікація з природного матеріалу, витинанка тощо).

На цьому етапі вчитель радить школярам позначити репродукції картин

із зображенням портрета та записати, кому належить портрет і який саме вид портрета представлений, виконуючи завдання № 1 посібника-журналу № 8 [16, с. 45] (фото 8).

Учитель пропонує учням створити портрет Осені за поданим алгоритмом, виконуючи завдання № 3 посібника-журналу № 8 [16, с. 46] (фото 9).

Наступне завдання для учнів: записати номери фантастичних портретів Осені відповідно до назв художньої техніки, виконуючи завдання № 4 посібника-журналу № 8 [16, с. 46] (фото 10).

Отже, вивчаючи портрет як жанр мистецтва, потрібно ознайомити учнів з особливостями побудови та послідовністю зображення портрета, удосконалити їх знання видів та типів портретів, художніх технік виконання.

Висновки. Опанування учнями 3–4 класів теми «Портрет як жанр образотворчого мистецтва» за освітньою

4. Пронумеруй послідовність зображення погрудного портрета козака Мамая. Нанеси погрудний портрет Козака Мамая за встановленою послідовністю.

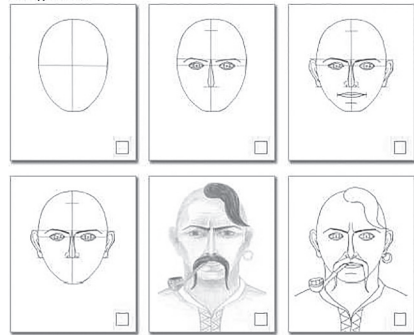

Фото 7. Сторінка посібника-журналу № 6 із завданням № 4

1. Познач репродукції картин із зображенням портрета. Запиши, кому належить портрет і який саме вид портрету представлений.

Портрет _____ Це _____ портрет.

Фото 8. Сторінка посібника-журналу № 8 із завданням № 1

3. Виконай портрет осені за поданим алгоритмом.

1. Графічно зобрази портрет дівчини-Осені.

2. Виконай у кольорі за допомогою фарб обличчя (face) та шийку дівчини-Осені. Вони можуть бути жовтогарячого (orange) кольору. Щічки можеш намалювати червоними (red), як наливні яблука (apples). Пофантазуй та виклади із засушеного різнокольорового листя форму зачіски Осені. Приклей листя (leaves) за допомогою клею ПВА. Брови та губи дівчини можеш теж виконати з листя.

Щоб зробити одяг (clothes), змаж папір у потрібному місці клеєм та посип подрібненим листям.

Фото 9. Сторінка посібника-журналу № 8 із завданням № 3

4. Запиши номери фантастичних портретів Осені портретів відповідно до назв художньої техніки.

1. Витинанка.
2. Аплікація з сухого листя

Фото 10. Сторінка посібника-журналу № 8 із завданням № 4

програмою «Світ чекає крилатих» у межах інтегрованого предмета «Арт-технології та інформатика» (концентр «Образотворче мистецтво») знайомить з портретом як жанром образотворчого мистецтва, його видами (автопортрет; плечовий, погрудний, поясний, поклінний портрети; однофігурний, парний, багатофігурний портрети; сімейний портрет; історичний портрет; фантастичний портрет) та типами (парадний, камерний, історичний, портрет-картина, портрет-прогулянка, костюмований портрет). Це дає можливість навчити школярів аналізувати й порівнювати пропорції елементів обличчя людини, формувати навички роботи над портретом; проводити аналіз частин обличчя людини; аналіз-інтерпретацію картин художників-портретистів; знайомитися зі специфікою зображення плечового та погрудного портретів. Однією з форм діяльності педагога та учнів є використання щотижневого посібника-журналу з друкованою основою для роботи в класі, де подано завдання з образотворчого мистецтва для застосування здобутих знань.

Представлені поради щодо послідовності зображення портрета та методика проведення педагогічного малюнка можуть бути використані в практиці викладання образотворчого мистецтва

в закладах загальної середньої освіти, будинках творчості дітей та інших освітніх закладах.

Подальші розвідки слід спрямувати на дослідження розвитку компетентностей школярів у зображенні портрета у 4 і 5–6 класах закладів загальної середньої освіти та розробці методичного коментарю, в якому висвітлити специфіку створення зображення портретів різних видів відповідно до програмних вимог до учнів у основній ланці школи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>.
3. Типова освітня програма для 3–4 класів, створена під керівництвом Шияна Р. Б. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf>.
4. Типова освітня програма для 3–4 класів, створена під керівництвом Савченка О. Я. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf>.
5. Власова В. Г. Творчі завдання з формування естетичного ставлення молодших школярів до навколишнього світу засобами комплексу мистецтв. Народна освіта. URL: <https://repository.kristi.com.ua/handle/eiraise/787>.
6. Власова В. Г. Вивчення основ композиції на уроках образотворчого мистецтва в школі. *Мистецтво та освіта*. 2012. № 2. С. 42–45.
7. Дітяр Н. М. Вивчення народної картини «Козак Мамай» на уроках образотворчого мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 2017. № 1. С. 29–36.
8. Мужикова І. М. Дитячий малюнок у контексті педагогічних досліджень. *Імідж сучасного педагога*. 2006. № 5–6. С. 100–102.
9. Калініченко О. В. Активізація творчого самовираження молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 2016. № 3. С. 20–23.
10. Мистецтво. 3 клас. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/elektronn-vers-pdruchnikv/3-klas/mistetstvo-pdruchnik-ntegrovanogo-kursu-dlya-3-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osviti/>.
11. Цимбалару А. Д. Освітня програма як інноваційний ресурс розвитку початкової освіти. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. Український педагогічний журнал*. 2018. № 3. С. 84–91.
12. Портрет. *Словник іноземних слів*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EF%EE%F0%F2%F0%F5%F2>.
13. Цимбалару А. Д., Пархоменко Н. Є., Бондар І. Ю., Шумейко Ю. М., Котелянець Н. В., Агєєва О. В., Кондратова В. В., Калашнікова О. В., Завалій О. М. Світ чекає крилатих. 3 клас: посібник-журнал. Харків: ТОВ «Перша експериментальна друкарня». 2019. № 5. С. 45–46.
14. Марченко Т. М. Козаки-Мамаї. Київ; Опішне, 1991. С. 12.
15. Цимбалару А. Д., Пархоменко Н. Є., Бондар І. Ю., Шумейко Ю. М., Котелянець Н. В., Агєєва О. В., Кондратова В. В., Калашнікова О. В., Завалій О. М. Світ чекає крилатих. Посібник-журнал. 3 клас. – Харків : ТОВ «Перша експериментальна друкарня». 2019. № 6. С. 45–46.
16. Цимбалару А. Д., Пархоменко Н. Є., Бондар І. Ю., Шумейко Ю. М., Котелянець Н. В., Агєєва О. В., Кондратова В. В., Калашнікова О. В., Завалій О. М. Світ чекає крилатих : посібник-журнал. 3 клас. – Харків : ТОВ «Перша експериментальна друкарня». 2019. № 8. С. 45–46.

References:

1. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly [The New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]. (2016). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
2. Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity [State standard of primary education]. (2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>.
3. Shiyani, R. B. (Ed.). (2019). *Typova osvitchna prohrama dlia 3-4 klasiv* [Typical educational program for 3-4 grades]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf>.
4. Savchenko, O. Ya. (Ed.). (2019). *Typova osvitchna prohrama dlia 3-4 klasiv* [Typical educational program for 3-4 grades]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf>.
5. Vlasova, V. H. (2016). *Tvorchi zavdannia z formuvannya estetychnoho stavlennia molodshykh shkoliariv do navkolynshnoho svitu zasobamy kompleksu mystetstv* [Creative tasks for formation of primary schoolchildren's aesthetic attitude towards the world around them by means of the arts complex]. *Narodna Osvita*. Retrieved from <https://repository.kristi.com.ua/handle/eiraise/787>.
6. Vlasova V. H. (2012). *Vyvchennia osnov kompozitsii na urokakh obrazotvorchoho mystetstva v shkoli* [Learning the basics of composition at art lessons in school]. *Mystetstvo ta Osvita* [Art and Education], 2, 42–45.
7. Dihtiar, N. M. (2017). *Vyvchennia narodnoi kartyny «Kozak Mamai» na urokakh obrazotvorchoho mystetstva* [Study of the folk painting "Kozak Mamai" at art lessons]. *Mystetstvo ta Osvita* [Art and Education], 1, 29–36.
8. Muzhykova, I. M. (2006). *Dytiachyi maliunok u konteksti pedahohichnykh doslidzhen* [Children's drawing in the context of pedagogical research]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 5–6, 100–102.
9. Kalinichenko, O. V. (2016). *Aktivizatsiia tvorchoho samovirazhennia molodshykh shkoliariv na urokakh obrazotvorchoho mystetstva* [Activation of creative self-expression of primary schoolchildren at fine arts lessons]. *Mystetstvo ta Osvita* [Art and Education], 3, 20–23.
10. *Mystetstvo 3 klas* [Art 3rd grade]. Retrieved from <https://lib.imzo.gov.ua/elektronn-vers-pdruchnikv/3-klas/mistetstvo-pdruchnik-ntegrovanogo-kursu-dlya-3-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osviti/>.
11. Tsybalaru, A. D. (2018). *Osvitchna prohrama yak innovatsiinyi resurs rozvytku pochatkovoi osvity*. *Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektivy* [Educational program as an innovative resource for the development of primary education. Pedagogical innovations: ideas, realities, perspectives]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 3, 84–91.
12. *Portret. Slovnnyk inshomovnykh sliv* [Portrait. Dictionary of foreign words]. Retrieved from <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EF%EE%F0%F2%F0%F5%F2>.
13. Tsybalaru, A. D., Parkhomenko, N. Ye., Bondar, I. Yu., Shumeiko, Yu. M., Kotelianets, N. V., Ahieva, O. V., Kondratova, V. V., Kalashnikova, O. V., & Zavalii, O. M. (2019). *Svit chekaie krylatykh. Posibnyk-zhurnal*.

3 klas [The world is waiting for the winged]: Vol. 5 (pp. 45–46). Kharkiv: TOV «Persha eksperymentalna drukarnia».

14. Marchenko, T. M. (1991). *Kozaky-Mamai* [Cossacks-Mamai]. Kyiv; Opishne.

15. Tsybalaru, A. D., Parkhomenko, N. Ye., Bondar, I. Yu., Shumeiko, Yu. M., Kotelianets, N. V., Ahieva, O. V., Kondratova, V. V., Kalashnikova, O. V., & Zavalii, O. M. (2019). *Svit chekaie krylatykh. Posibnyk-zhurnal*. 3 klas [The world is waiting for the winged]: Vol. 6 (pp. 45–46). Kharkiv: TOV «Persha eksperymentalna drukarnia».

16. Tsybalaru, A. D., Parkhomenko, N. Ye., Bondar, I. Yu., Shumeiko, Yu. M., Kotelianets, N. V., Ahieva, O. V., Kondratova, V. V., Kalashnikova, O. V., & Zavalii, O. M. (2019). *Svit chekaie krylatykh. Posibnyk-zhurnal*. 3 klas [The world is waiting for the winged]: Vol. 8 (pp. 45–46). Kharkiv: TOV «Persha eksperymentalna drukarnia».

Victoria Vadimivna Kondratova, PhD, Associate Professor of Department of Preschool and Primary Education of Kirovohrad Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education named after Vasyl Sukhomlynsky, Kropyvnytskyi, Ukraine; vika_v77@ukr.net; https://orcid.org/0000-0003-0045-7775

The peculiarities of an image of a portrait by the third-graders

The article deals with mastering the topic "Portrait as a genre of fine arts" by 3rd grade students of institutions of general secondary education under the educational program "The world is waiting for the winged" within the integrated subject "Art Technology and Informatics" (module "Fine Arts"). The peculiarities of the educational program "The world is waiting for the winged" are outlined, the purpose of the module "Fine Arts" is highlighted, the leading activities in fine arts classes (art knowledge, artistic and creative activities, communication through art) and the leading idea of fine arts classes (creation by students of works for practical use in the form of a gift, didactic materials for studying other subjects, for decoration of a class, school, own room); in order to improve mood, organize the exhibition of students' own works, etc.

The features of disclosure of the topic "Portrait as a genre of fine arts" are considered, stages of work with third-graders are described: acquaintance of pupils of initial classes with concept "portrait", types of portraits (shoulder-length portrait, portrait bust, chest-high portrait, mid-leg portraits, life-size portraits; single-figure portrait, pair portrait, multi-figure portraits, self-portrait, family portrait; fantastic portrait); children analyse parts of a person's face (eyes, eyebrows, forehead, nose, lips, chin and hair); children's analysis of parts of a person's face (eyes, eyebrows, forehead, nose, lips, chin and hair), whose portrait will be painted; analysis-interpretation of paintings by portrait painters; acquaintance of third-graders with the proportions of a person's face, the specifics of the image of shoulder-length portrait and portrait bust. The author presents methodical recommendation of the sequence of portraiture by students of 3rd grade and pedagogical drawing, which provides a sequence of portraiture; describes how to use the pedagogical picture together with the teacher's explanation in order to give students the right direction in solving the problem of designing an image.

The article offers tasks to consolidate students' skills: the image of a portrait bust of the Cossack Mamai in graphic technique with coloured pencils; image of a fantastic portrait of Autumn in a mixed media painting technique.

Key words: portrait, sequence of portrait image, analysis-interpretation of paintings, pedagogical drawing, shoulder-length portrait, portrait bust, fantastic portrait.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2021 р.